

Türkan Nəsirova, Elnurə Quliyeva³²

XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ İNNOVATİV TƏLİM METODLARI

Bu gün Müstəqil Respublikamız dünya ölkələri ilə sıx əlaqələr yaradır, müxtəlif ölkələrlə əməkdaşlığa imza atır. Bu faktorlar insanların dünyagörüşündə, sosial-iqtisadi proseslərə münasibətlərdə dəyişikliklər yaradır. Azərbaycan öz müstəqilliyini qazandıqdan sonra uğurla həyata keçirilməkdə olan təhsil islahatları, innovativ yeniləşmə və dünyanın qabaqcıl ölkələrinin təhsil məkanına inteqrasiya prosesi təhsilin bütün pillələrində məzmun islahatlarının genişləndirilməsi zərurətini qarşıya qoyur. “Müasir təhsil sistemi yeni metodlara üstünlük verərək daha effektiv nəticə əldə etməyi tələb edir. Tədris edilən xarici dil fənninin məqsəd və vəzifələrini reallaşdırmaq üçün göstərilən məsələləri daha səmərəli yerinə yetirməyə çalışma lazımdır: dinləmə və anlama, danışma, oxu, yazı. Bu məqsədlərə çatmaq üçün tədqiqetmə və təbiiqetmə, təsviretmə və təqdimetmə, əlaqələndirmə və ünsiyyət, dəyərləndirmə və yaradıcı təbiiqetmə kimi fəaliyyət istiqamətlərini araşdırmaq lazımdır.” (1, 23-24) Göründüyü kimi, bu fəaliyyət istiqamətlərinin əhatə etdiyi sahələr dil öyrənmənin əsasını təşkil edir və tədqiqetmədən başlayaraq yaradıcı təbiiqetməyə qədər olan bir dövrü əhatə edir. Təlim prosesində müəllim aşağıdakı məsələlərə xüsusi diqqət yetirməlidir:

- hər bir tələbənin dili praktik cəhətdən mənimsəməsi üçün əlverişli şərait yaratmaq;
- hər kəsə öz fəallığını, yaradıcılığını göstərməyə imkan verən tədris üsullarını seçmək;
- dil mühiti yaratmaq;
- təlim nəticələrinə uyğun düzgün istiqamət seçmək
- standartlara əsasən mövzunu müəyyən etmək;
- standartlara uyğun təlim məqsədləri müəyyən etmək;

Bu zaman interaktiv tədris metodlarından, internet resurslarından istifadə edilməsi yaxşı nəticə verir. Ali təhsil müəssisələrində xarici dil təliminin əsas məqsədi nitq, dil və kommunikativ bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılmasını nəzərdə tutur. Göstərilən məqsədə nail olmaq üçün isə aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi zər hesab edilir :

- tələbələrin zəruri linqvistik (fonetik, orfoqrafik, leksik və s.) biliklərə yiyələnməsi;

- tələbələrin dili öyrənilən ölkələrin mədəniyyət və ənənələri ilə tanış edilməsi, onlarda xarici dil və mədəniyyətlərarası mühitdə öz ölkəsini və onun mədəniyyətini təmsil etmək bacarıqlarının formalaşdırılması;

- nitq fəaliyyəti üzrə kommunikativ bacarıqların inkişaf etdirilməsi;- dil duyumunun, yaddaşın bütün növlərinin, məntiqi, tənqidi və yaradıcı təfəkkürün (müqayisə, ümumiləşdirmə, nəticə çıxarma və s.) formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi; - vətəndaşlıq keyfiyyətlərinin, digər mədəniyyətlərə hörmət hissinin tərbiyə olunması; Respublikamızın ali təhsil müəssisələrində xarici dillərin kommunikativ məqsədlə tədrisi və bu məqsəddən irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsi tələbələrdə xarici dildə ünsiyyət yaratmaq vərdişi və bacarığının formalaşdırılıb inkişaf etdirilməsinə yönəldilmişdir. Müasir dövrdə xarici dil təliminin əsas məqsədi tələbələrdə kommunikativ vərdişlərin inkişaf etdirilməsidir. Bunun üçün tədris materialları tələbələrin öyrənilən dildə kommunikativ fəaliyyətə cəlb olunmasını təmin etməlidir. “Kommunikativ təlim kommunikativ xarakterli çalışmaların əsasında təşkil olunmuş təlim fəaliyyətini nəzərdə tutur. Kommunikativ təlimin əsasını öyrənilən dildə danışmaq təşkil edir. Kommunikativ yönlü təlim motivasiyanı tam təmin edərək xarici dilin öyrədilməsi prosesində tələbələrdə dilə maraq yaradır, onlar bu dildə danışmağa daxili ehtiyac hiss edir və bununla da bilik və təcrübələri artır. Təcrübədə ənənəvi iş üsullarından və formalarından istifadə edərək (məşğələ və ya dərs zamanı) nitqin qarşılıqlı əlaqəsini təşkil etmək vacib şərtlərdən biridir. Buna görə daha məhsuldar texnologiyalar və öyrənmə modelləri və metodlar “ (2,36-37) Ölkəmizdə dövrümüzdəki əsas metodoloji yeniliklər birbaşa xarici dil tədrisi üçün interaktiv metodların, texnika və texnologiyaların istifadəsi ilə birbaşa bağlıdır. “İnteraktiv metod” öz növbəsində tələbələrin kiminləsə ilə söhbət və ya dialoq vəziyyətində olduqda qarşılıqlı əlaqə deməkdir . “İnteraktiv metodlar” tələbələrin bir-biri ilə bərabər şəraitdə qarşılıqlı əlaqə qurduqları bu cür tədris metodlarını bildirir. Bu metodlar tələbələrəhəm müəllimlə, həm də bir-biri ilə daha geniş qarşılıqlı fəaliyyətinə, tədris prosesində tələbələrin fəaliyyətinin üstünlük təşkil etməsinə şərait yaratmış olur. İnteraktiv metodlar təhsil prosesindəki bütün iştirakçıların qarşılıqlı fəaliyyətinə əsaslanır. Öyrənmə nəzəriyyəsi və akademik intizam olaraq, xarici dillərin tədrisi metodologiyası hər birinin öz müstəqil vəzifələri və spesifik məzmunu olan bir neçə növ metodu özündə cəmləşdirir. Ümumi metodologiya xarici dilin hansı dildə olmasından və tədrisi üçün şəraitin nə olmasından asılı olmayaraq onun tədrisinin qanunauyğunluqlarını və xüsusiyyətlərini öyrənməklə məşğul olur.

“Əcnəbi dillərin, xüsusilə də, ingilis dilinin tədrisində bir neçə metod və üsullardan istifadə olunur. Müasir dövrdə dünyada ənənəvi üsullardan fərqli olaraq geniş yayılan və tətbiq olunan tanınmış metodlardan biri “Kallan metodu”dur (ing. Callan method). Kallan metodu ingilis dilini öyrədən təhsil sistemləri arasında seçilən, həssas, kompleks bir nümunə olub əsas üstünlüyü və diqqəti şifahi nitqə yönəldən, tətbiq edilməsi son dərəcə rahat və axıcı İngiltərə patentli bir dili proqramıdır. Bu metodla müəllim xarici dili öyrənənlərin dinləmə və danışmaq qabiliyyətini inkişaf etdirməklə yanaşı, onu asan, əyləncəli, sürətli və praktik yolla qarşısına məqsəd qoyaraq tədris edir. Bu termini elmə ilk dəfə 1960-cı ildə İngiltərədə Robert Kallan gətirmiş və az müddətdə digər dərs proqramları və vəsaitləri ilə müqayisədə daha əlverişli olduğunu sübut edə bilmişdir. Onun fikrincə, bu üsulla qısa müddətdə ingilis dilini həm danışmaq, həm də dinləmə baxımından əcnəbilərə asan yolla öyrətmək olar.” (3, 58-59) Hətta dünyanın ən böyük

³² Heydər Əliyev adına Hərbi İnstitut nasirovaturkan@gmail.com

şirkətləri olan IBM, Fiat, Olivetti, Philips, Honeywell kimi tanınmış markaların dil öyrənmək üçün öz sistemlərinə daxil etdikləri, üstünlük verdikləri və məsləhət gördükləri metodlardan biridir. Kallan metodunun başlıca diqqət yetirdiyi məsələlərdən biri də ana dilində düşünmədən birbaşa danışmağı təmin etməkdən ibarətdir. Eyni zamanda geniş istifadə olunan praktik lüğət bazası ilə dil zənginləşdirilir və sürətli danışmaq imkanları yaradaraq qrammatik quruluşların tədrisinə yer verilmir. Məqsəd çətin, bəzən də maraqsız qrammatik qaydaların tədrisinə fikri yönəltməmək, şifahi danışığa üstünlük verərək dilə yiyələnməkdən ibarətdir. Dərs müddətində digər metodlardan fərqli olaraq, Kallan metodunda əsas diqqət danışığın üzərində cəmləşir, müəllim tələbələrin vaxtaşırı qrammatik bilikləri, intonasiya, tələffüz səhvlərini düzətməklə şifahi nitqi təkmilləşdirir. Oxuyub anlamı müntəzəm olaraq mətn oxumaqla və düzgün yazı yazmağı praktiki yazılarla inkişaf etdirir. Bu metodun başqa bir üstünlüyü balaca qapalı siniflərdə əsasən dörd, çox olarsa on, ya on iki nəfərdən artıq olmayan tələbələrlə maksimum səviyyədə danışaraq dil bacarıqlarını yüksəltməkdir. İngilis dilini öyrənməyin, fasilə vermədən, düşünmədən danışmağın əsas sirri təkrar, təkrar və yenə də təkrar etməkdir. Kallan metodunun tədris üsullarından biri də mükəmməl səviyyədə danışığa nail olmaq üçün ilk dərs günündən müəllimin tələbələrinə çox sürətli olmayan, təqribən bir dəqiqədə 200 - 240 söz civarında yalnız ingiliscə danışmasıdır. Müəllimin danışmaq sürəti dərslərin maraqsız keçməsinin qarşısını alır, tələbənin cümlələri fikrində öz ana dilinə tərcümə etməsinə mane olur, eyni sözləri təkrar - təkrar eşitməyə şərait yaradır. Son on il müddətində yüksək texnologiyaların tədris prosesinə daxil edilməsi ilə ingilis dilinin öyrədilməsi üsulları nəzərə cəpəcə dəyişmişdir. D. Qraddol texnologiyasının təhsil, iş və mədəniyyətə güclü təsirini nəzərə alaraq, onu qloballaşma prosesinin təkanverici qüvvəsi adlandırmışdır. Bir çox ölkələrdə ingilis dilinin həm öyrənilməsində, həm də tədrisində yüksək texnologiyalardan istifadənin mühüm rol oynaması bəlli məsələdir. Dünyanın müxtəlif ölkələrində aparılan tədqiqatların nəticələri buna bir sübutdur. Tədqiqatların əksəriyyətinin nəticələrinə görə, yüksək texnologiyalar ingilis dilinin xarici dil kimi öyrənilməsinə müsbət təsir edir. Fənnin tədrisində istifadə olunacaq təlim və öyrənmə metodları dedikdə aşağıdakılar nəzərdə tutulur: -Fənnin tədrisi zamanı öyrənmə metodları innovativ təhsil təcrübələri nəzərə alınmaqla davamlı şəkildə nəzərdən keçirilir və təkmilləşdirilir. -Tədris və öyrənmə metodları müntəzəm həyata keçirilir.

-Təlim prosesində fərqli tədris metodlarından istifadə edilir və bu metodlar tələbəyönümlü yanaşmanı və tələbələrin təlim prosesindəki fəal rol oynamasını təmin edir. Bu fənnin tədrisi zamanı istifadə edilən tədris və öyrənmə metodlarına aid aşağıdakıları nümunə göstərə bilərik:

- köhnə dərslərin təkrarı - praktiki tapşırıqlar - yeni dərslərin müzakirəsi
- müxtəlif əyani vasitələrdən istifadə etmək
- müstəqil iş - distant təhsil
- Cari mətbuat materiallarından istifadə etmək və s.

“Təlimin məqsədi konkret olaraq texniki, elmi nailiyyətlərin deyil, mükəmməl linqvistik biliklərin tədrisinə yönəldilir. Yalnız təlimin məzmunu, yəni seçilən mövzular ali məktəbin və ya auditoriyanın ixtisasına uyğun olaraq tədris edilir. Burada əsas diqqət elmi nəzəri biliklərin deyil xarici dil təliminin məqsədlərinin həyata keçirilməsinə yönəldilməlidir, yəni öyrənmələrin danışma, dinləyib anlama, oxu, yazı, tərcümə kimi fəaliyyətlərinin inkişaf etdirilməsinə xidmət etməlidir. Xarici dil təliminin ümumi metodlardan istifadə etməklə səmərəli təlim mühiti yaratmaq tələbi irəli sürülür, belə ki, tələbələrin maraq dairəsinə uyğun ixtisaslaşdırılmış auditoriyalarla təchiz edilməsi çox zəruri məsələdir”. (4,101). Burada həm təlimin texniki vasitələrindən istifadə, həm də öyrədilən mövzu ətrafında əyani vəsaitlərin nümayiş etdirilməsi təlimin daha canlı və məntiqi, düşündürücü tədris edilməsinə şərait yaradır. Təlim prosesində tədrisin keyfiyyətinin yüksəldilməsində seçilmiş dərs vəsaitlərinin rolunu da vurğulamaq lazımdır. Tətbiq edilən dərslik və dərs vəsaitləri tələbələrə daha çox inkişaf etdirməyə sövq edir. Artıq ənənə halını almış və digər ölkələrdə istifadə olunan xarici ədəbiyyatlardan geniş istifadə etməklə də yüksək nəticələr əldə etmək mümkündür. Çünki, beynəlxalq səviyyədə (ESP- English for specific purposes və ya FLEPP- foreign languages education for specific purposes) artıq bu sahədə geniş işlər aparılmış, bütün elm sahələrini əhatə etməklə xarici dillərin ixtisas üzrə təlimi uğurla həyata keçirilir. Məsələn “Professional English in Use” (Cambridge University Press, 2007 for Computers and internet) “Market leader” (David Cotton, David Falrey Simon Kent) və s. kimi dərs vəsaitlərindən uyğun olan fəhültələrdə çox səmərəli şəkildə istifadə olunur. İngilis dili biliyinə mükəmməl şəkildə sahib olmaq üçün kəlimələri öyrənmək, qrammatikaları mənimsəmək kifayət etmir. Onu nitqimizə də tətbiq etmək mühimdir. Necə ki, biz ana dilimizi danışaraq, üzərində çalışaraq öyrəniriksə, bunu xarici dil üçün də etməliyik. Ona görə də öyrəndiklərimiz zehnimizə ötürükdən sonra onu orada qalıcı hala salmaq üçün dilimizə də ötürməliyik.

Yəni dili öyrənərkən onu aktiv vəziyyətdə saxlamaq üçün daima o dil ilə nitqimizi inkişaf etdirməliyik. Bunun üçün ətrafınızdan ingilis dilini bilən tanışlarınızla, xarici tanışlarınızla danışaraq üzərində çalışmağınız mümkündür. İngilis dilini mükəmməl bilməyən biri ilə belə ingilis dilində danışarkən qarşılıqlı şəkildə bir-birinizə kömək etmiş olursunuz və hər ikiniz də o dili özünüzdə təkmilləşdirmiş olursunuz. Ona görə ingilis dilindən anlayışı olan bir tanışınızla belə bu fəaliyyəti etməyiniz mümkündür. Digər bir metod isə internetdə mövcud olan etibarlı webcam və ya voice-call danışmaq platformlarıdır. Bu fəaliyyəti ingilis dili mütəxəssislərin bir arada toplandığı bir mərkəzdə də etməyiniz mümkündür, sadəcə xarici insanlarla da danışmaq, söhbətləşməyiniz mümkündür. **Dil mühitinə düşmə metodu** Öz tətbiqi əhəmiyyəti ilə fərqlənən bu metod öyrənilən xarici dilə məxsus sosial-ictimai mühitlə real tanışlıq şəraitində, yəni dövlət dili elan edilmiş ölkənin sərhədləri daxilində həmin dilin daşıyıcılarının əhatəsində olmaq, həmçinin öyrənilən xarici dilin yayıldığı mədəni-kütləvi bir aləmdə yaşamaq şərti ilə həyata keçirilir. **Fiziki**

reaksiyavermə metodu Qeyri-adi tədris və ya təlim üsulu sayılan bu metod insanın assosiativ yaddaş, fiziki qavrama, vizual mənimsəmə xüsusiyyətlərinə əsaslanır. İlk dərslər təməl-əlifba üzərində deyil, xarici dildə sadə, lakin gündəlik nitq üçün vacib bir mövzunun, xüsusən də feilin öyrənilməsi üzərində qurulur. Məsələn, tələbə eşitdiyi «qalxmaq» feilini təkrarlayaraq, həyata keçirir, onu müxtəlif zamanlarda əməli şəkildə istifadə edir, müvafiq suallar vasitəsilə leksik istifadə imkanlarını genişləndirir, mənə növlərinə görə dəyişdirir və beləliklə də, feilin bütün mümkün formalarını nitqində və hərəkətlərində təsbit etməyə çalışır. Xarici dil öyrənmənin motivasiyalı tətbiqinə can atma və ya avtomatik canlandırma, təmrinləşdirmə xüsusiyyətlərinə görə bu metod daha praktik mahiyyət daşıyır.

Leksik-qrammatik metod (ənənəvi dil öyrənmə metodu) Dilöyrənmə və ya dilöyrətmə tarixində istənilən səviyyəli təhsil ocağının (orta və ya ali məktəb) tədris proqramında tətbiq edilən bu metod xarici dilin öyrənilməsini əsasən onun qrammatik qaydalarına bələd olaraq yeni sözlərin öyrənilməsi ilə, sadə cümlələrin quraşdırılması ilə və ikitərəfli tərcümənin yerinə yetirilməsi ilə davam etdirilən və müntəzəm, fasiləsiz ardıcılıqla həyata keçirilən klassik üsuldur. Xarici dildə müxtəlif mövzularda dialoq, monoloq şəklində fikir ifadə etmələr, oyun və tamaşa səhnələşdirmələri, habelə nəğmə (mahnı) və digər emosional məzmunlu təqdimatlar bu ənənəmetodun təkzibedilməz tərkib hissəsidir.

Kommunikativ metod: Bu metod, klassik metodlar silsiləsində öz istifadə populyarlığına görə ikinci yeri tutur. Bu metodun əsas mahiyyəti ondan ibarətdir ki, dilin qrammatik qaydalarını əzbərləmək və quru, abstrakt-sxolastik cümlələr qurmaq əvəzinə öyrəndikləri dilin nitq özəlliklərindən istifadə etməklə dil daşıyıcıları ilə harada yaşamaqlarından asılı olmayaraq birbaşa ünsiyyətə girmək, onlarla mütəmadi canlı təmasda (danışmaq, məktublaşma, səyahət və s.) olmaq və müxtəlif çətinlikli mövzularda toxunmaqla xarici dil biliyini daha səmərəli şəkildə, daha zəruri kommunikativ münasibətlərdə reallaşdırmaq mümkündür. Mövcud klassik dilöyrənmə metodlarını müasir tələblər baxımından araşdırdıqda onlardan ən əsas və vaciblərinin sosiolingvistik funksionallığının səciyyələndirməsinə, həmçinin yeni elektron-onlayn metodların öyrənilməsinə xüsusi ehtiyac duyduğu hiss olunur.

References

1. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. М.: Русский язык, 1989.

2. А.В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения. СПб.: Питер, 2004

3. Абрамова, И.Г. Активные методы обучения в системе высшего образования/ И.Г. Абрамова. - М.: Гардарики, -2008.

4. Берман, И.М. Очерки методики обучения чтению на иностранном языке Иностр. яз. в шк. -2009. № 5.

Açar sözlər: əməkdaşlıq dəyişiklik metod nəticə oxu yazı dinləmə anlama

Ключевые слова: сотрудничество изменение методика результат чтение письмо прослушивание

Key words corporation changes method result reading writing listening comprehension

SUMMARY

English is a universal language and is spoken worldwide. People of different backgrounds, religions, educational qualifications, and locations communicate in the English Language both personally and professionally. Speaking in English is nowadays mandatory for everyone. For proficiency in the English Language, one must have command over spoken and written English skills. You need to focus on the area of improvement and daily practice of Speaking English will improve your English Language skills. In this case there are different methods of teaching English

Grammar-cum-Translation Method: The strategy of Teaching English Grammar orientation depends on interpretation. The technique is the conventional or 'old-style method of learning a language. The main thought behind this strategy is that the students become proficient in English Grammar rules to translate various sentences easily.

The Audio method is also known as the direct method, which involves thinking and communicating in English. This communication between the teacher and the student is strictly in English, and the student is barred from using their native language. This way helps everyone to work on their speaking language and try to improve it step by step.

The audio-lingual methods are: English Language Teaching Methods starts with communication; the material is educated before it is offered in a composed structure. The objective language is the main language; the student's primary language isn't utilized. The teacher is the role model for the student. The method involves using the environment, music, decorative, etc., for adopting the language. It depends a lot on the atmosphere and the physical environmental factors of the class. When teachers are made to use the Suggestopedia method, there's a great deal of craftsmanship and music included.

Резюме

В современном мире знание английского языка становится все более важным и необходимым для успешной коммуникации, карьерного роста и личного развития. Стремительное развитие технологий, глобализация и межкультурное взаимодействие требуют от нас умения свободно общаться на английском языке. В связи с этим возрастает значимость эффективных методов преподавания английского языка, способных поддерживать высокий уровень мотивации учащихся и развивать их коммуникативные навыки. С появлением новейших средств коммуникации возникает потребность в изучении языков. Методика включает в себя методы и средства обучения, способы изучения иностранного языка. Основными принципами коммуникативного метода обучения являются: Овладение грамотной и беглой речью.

И это стоит воспринимать как следствие постоянной практики, то, что будет развиваться интуитивно.

1. **Аудиовизуальный метод** — использование звуков и видео.

2. **Метод обучения через чтение** — расширение словарного запаса через контекст.

3. **Метод диктантов** — практика письма и правописания.

4. **Проектный метод** - активное использование информационных технологий и мультимедийных прог